

АНОТАЦІЯ

Соловйова О. А. Клавірний концерт XVIII століття у творчості австро-німецьких композиторів: теоретичний та виконавський аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 - Музичне мистецтво. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Суми, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню специфіки клавірної музики XVIII ст., широко представленого в композиторській практиці в першу чергу в Австрії та Німеччині. Тільки в другій половині XX ст. клавірний концерт став предметом наукового дослідження музикознавців, у т. ч. в Україні, як частині науково-мистецького поля Європи. Дане дисертаційне дослідження, з одного боку, систематизує напрацьований матеріал, а з іншого, – виокремлює специфіку жанрових моделей на кожному з етапів розвитку та пропонує оригінальний підхід з визначення ролі та місця австро-німецького клавірної музики зазначеної доби у виконавському мистецтві, зокрема вітчизняному.

Осмислення комплексу явищ, які супроводжували розвиток клавірної музики, дозволяє зробити висновки щодо його жанрової ієрархічності, побутування в концертному житті та світсько-розважальному середовищі німецькомовних країн доби Просвітництва, його ролі в зміні стильових парадигм, що тягне за собою нову мистецьку якість на всіх рівнях музичної практики: від інтонаційно-мовленнєвих одиниць до створення методичних розробок з виконавства та майстерності гри на клавирі.

Клавірний концерт австрійських і німецьких композиторів XVIII ст. посідає одне з центральних місць у творчості того часу. Виникнення сольного концерту для клавиру, сімейство якого включало інструменти з духовою, щипковою та ударною механікою, саме в австро-німецькій музичній традиції викликає невідомий інтерес і породжує різноманітні теоретичні концепції. Композиторська та виконавська практика того періоду характеризується інструментальним «плюралізмом» та породжує багато варіантів використання сольних інструментів. Відповідно до цього

застосовуються ті чи інші виражальні можливості – звідси різноманітність тематизму та його розвитку.

Жанр клавірного концерту в своєму розвитку пройшов шлях від практики музичних перекладень вже існуючих зразків («веймарські» транскрипції Й. С. Баха) до створення оригінальних опусів, у яких формувались стилеві ознаки жанру. Подальше «життя» клавірного концерту у виконавській практиці виразно відрізняється від жанрів, які розвивались паралельно. На це значно вплинула еволюція конструкції інструментів, пов'язана з переходом від щипкової до ударної механіки, та подальше тимчасове «забуття» клавесину та концертної літератури для нього у ХІХ ст.

Особливості розвитку австро-німецького клавірного концерту залежали й від географічного (регіонального) чинника, в якому розрізняються два напрями: північний та південний. Так, північний напрям з центром у Берліні очолив К. Ф. Е. Бах, його представниками були К. Ф. Абель, Й. Агрелл, В. Ф. Бах, Й. К. Бах (ранній період), Й. А. Гассе, Й. Г. Гольдберг, Й. Г. Граун, К. Г. Граун, Й. Г. Мютел, Й. Г. Науман, К. Ніхельманн та ін.; південний напрям з центром у Відні – молодший з братів Й. К. Бах (зрілий та пізній періоди творчості), представники: Й. К. Л. Абейль, Л. ван Бетховен, Г. Ф. Вагензейль, Й. Б. Ванхаль, Й. Гайдн, Ф. А. Гофмайстер, А. К. Д. Діттерсдорф, Ф. К. Дуссек, Я. Л. Дуссек, А. Еберль, Й. Ф. Кірнбергер, Л. Кожелух, Г. М. Монн, Й. К. Монн, В. А. Моцарт, Й. Шоберт та ін. Отже, імпульс розвитку жанру надала династія Бахів, тому творам Й. С. Баха та його синів у даному дослідженні належить центральне місце під час аналізу клавірних концертів.

Велику роль у формуванні та розвитку австро-німецького клавірного концерту доби бароко та класицизму відігравала національна складова. До німецькомовних країн активно приїздили іноземці, переважно з Чехії (І. А. Бенда, Ф. Бенда, Ф. К. Бріксі, А. Враніцкі, П. Враніцкі, Ф. Л. Гассман, Й. Гелінек, В. Гіровец, Я. К. Крумпгольц, Ф. В. Крамарж, В. Піхль, Ф. І. Тума та ін.). Виникнення такої потужної композиторської школи як мангеймська, основу якої складали чехи (К. Каннабіх, Ф. К. Ріхтер, Я. Стаміц, його сини К. Стаміц та А. Стаміц, А. Фільс), було можливо тільки в Німеччині. Впливу різних європейських та східних культур

зазнала творчість і віденських класиків - Й. Гайдна, В. А. Моцарта та Л. ван Бетховена.

Повернення клавесину до концертної практики (дослідники називають цей процес «клавесинним ренесансом») відбувалось у декілька етапів: від колекціонування, організації музеїв та виставок, налагодження виробництва інструментів у ХІХ ст., активного використання клавесину композиторами та відкриття відповідних виконавських класів у музичних навчальних закладах в першій половині ХХ ст., до поширення історично інформованого виконавства в другій половині ХХ – на початку ХХІ століть.

Репертуарні тенденції в творчості клавесиністів (а згодом інших клавіристів) рухались у бік збільшення та урізноманітнення творів у їх концертному доробку та дискографії. Перші представники автентичного виконавства, засновницею якого вважається В. Ландовська, мали в своєму репертуарі переважно клавірні концерти Й. С. Баха (для одного та декількох солістів). І тільки поступово почали включати клавесинні концерти Й. Гайдна та В. А. Моцарта (навіть концерти, призначені для молоточкових клавірів, виконувались на клавесині).

Аналітичний матеріал дослідження зосереджено на органних та клавесинних концертах Й. С. Баха, які є як транскрипціями концертів сучасників, так і власних опусів композитора; Г. Ф. Генделя, в концертах якого використовуються теми із вже написаних ним творів або цілі композиції; синів Й. С. Баха – В. Ф. Баха, К. Ф. Е. Баха, Й. К. Ф. Баха та Й. К. Баха, клавірні концерти яких відбивають основні тенденції розвитку жанру у ХVІІІ ст.; Й. Гайдна, чиї концерти мають варіантність щодо вибору сольного інструменту; В. А. Моцарта, концерти якого тісно пов'язані з його музично-театральною спадщиною; І. А. Бенди та Л. Кожелуха, клавірні концерти яких демонструють зразки східноєвропейського (слов'янського) класицизму.

Розширення виконавського репертуару тривало паралельно із вивченням творчості композиторів, авторів концертів для клавесину. В концертному репертуарі поступово з'явилися клавірні концерти К. Ф. Абеля, Й. Г. Альбрехтсбергера, синів Баха, І. А. Бенди, Ф. К. Бріксі, Г. К. Вагензейля, Й. Г. Вальтера,

А. К. Д. Діттерсдорфа, Я. Л. Дуссека, Й. Ф. Кірнбергера, Й. Б. Крамаржа, Г. М. Монна, Й. Г. Мютела, Й. Г. Наумана, Ф. К. Ріхтера, Г. Ф. Телемана та інших.

Сучасні виконавці ведуть активну дослідницьку діяльність, деякі з них є експертами творчості того чи іншого композитора. В ХХ ст. значний внесок у музичну науку щодо розвитку клавесинного (клавірного) мистецтва зробили І. Альгрімм, Б. ван Асперен, С. Бауер, Е. П. Біггс, Р. Вайрон-Лакруа, Й. Гала, А. Герреро, Ю. Дрейфус, Е. Зеллгайм, Х. Ітурбі, А. Кертис, Р. Кіркпатрік, Т. Копман, В. Ландовська, Г. Леонхардт, В. Лукс, О. Любимов, Л. Ніколсон, Ф. Ноймайер, Й. Песль, Т. Піннок, Г. Пішнер, З. Ружичкова, Л. Сгріцці, Е. Стефанська, А. Схондервурд, Я. Тума, В. Херманова, Я. Шебештьєн, Х. Шеллі, К. Шорнсхайм, М. Шпаньї, В. Шпурни та ін.

Характерну специфіку має вітчизняна школа клавірного виконавства. Так, історично інформоване виконавство на чолі з А. Котляревським в 1970-х роках почали розвивати органісти Г. Булибенко, В. Гончаренко, О. Дмитренко, І. Калиновська, В. Коростельов, В. Кошуба, В. Півнов та ін. Порівняно з цим, клавесинна школа є відносно молодою. Концертний репертуар клавесиністів тенденційно побудований на концертах Й. С. Баха для одного та декількох солістів, які презентують виступи О. Жукової, Н. Сікорської, Н. Фоменко, С. Шабалтіної, О. Шадріної-Личак.

Ключові слова: клавірний концерт, творчість австро-німецьких композиторів, жанрова модель, стильові особливості, клавірний інструментарій, бароко, класицизм, теоретичний та виконавський аспекти, історично інформоване виконавство, концертний репертуар.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Соловйова О. А. Жанр клавірного концерту XVIII століття в історико-культурному контексті доби. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. Харків, 2020. № 1. С. 76–81.
2. Соловйова О. А. Жанр клавірного концерту в творчості синів Й. С. Баха. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2020. № 34. С. 65–72.

3. Соловйова О. А. Концерти для клавiру з оркестром В. А. Моцарта: тенденції розвитку жанру в контексті композиторського методу. *Українське музикознавство*. Київ, 2020. Вип. 46. С. 142-154.

Праці в наукових періодичних іноземних виданнях:

4. Соловйова О. А. Роль клавесинних концертів Й. С. Баха у формуванні його композиторської та перекладацької майстерності. *Spheres of Culture*. Люблін, 2020. Vol. XIX. С. 180–187.
5. Soloviova O. Johann Bach's harpsichord concertos in the development of baroque instrumental genres. *The European Journal of Humanities and Social Sciences*. Vienna, 2020. № 5. P. 51–55.

Тези доповідей на наукових конференціях:

6. Соловйова О. А. Клавiрні концерти Й. Гайдна: авторство та виконавська варіантність. *Cultural studies and art criticism: things in common and development prospects*. Венеція, 2020. С. 67–71.
7. Соловйова О. А. Роль чеських композиторів у розвитку австро-німецької музики у XVIII ст. *Захід–Схід: Культура і мистецтво*. Одеса : Астропринт, 2020. С. 85-87.
8. Соловйова О. А. Сильові особливості австро-німецького клавiрного концерту у XVIII ст. *Молоді музикознавці*. Київ, 2021. С. 94–95.